

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК ӨНДІРІСІН
МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ШАРАЛАРЫ

МЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

MEASURES OF PUBLIC SUPPORT FOR AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Н.Т. БАЙКАДАМОВ^{1*}

Э.Ф.К.

Б.А. ЖАКУПОВА²

Э.Ф.К.

С.Ж. КЕЛЬБЕТОВА²

экономика ғылымдарының магистрі

¹Академик З. Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті,
Қостанай, Қазақстан

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

*Nurken66kst@mail.ru

Н.Т. БАЙКАДАМОВ¹

К.Э.Н.

Б.А. ЖАКУПОВА²

К.Э.Н.

С.Ж. КЕЛЬБЕТОВА²

магистр экономических наук

¹Костанайский социально-технический университет им. академика З. Алдамжар,
Костанай, Казахстан

²Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова,
Актобе, Казахстан

N.T. BAIKADAMOV¹

C.E.Sc.

B.A. ZHAKUPOVA²

C.E.Sc.

S.ZH. KELBETOVA²

Master of Economic Sciences

¹Academician Z. Aldamzhar Kostanay Social-Technical University, Kostanay, Kazakhstan

²K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Аңдатпа. Авторлар АӨК саласындағы экономикалық саясатты талдай отырып, Қазақстан Республикасының аграрлық секторын мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттары мен басымдықтарын зерделеген. Саланың қазіргі жағдайы мен даму үрдістеріне талдау жүргізілген. Агроөнеркәсіп өндірісінің проблемалары белгіленген. Қазақстанның аграрлық саясатын іске асыру шаралары қаралған. Пісіп-жетілген мәселелерді шешу перспективалары республика-ның аграрлық саласы үшін іске асырылып жатқан орта және ұзақ мерзімді Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде көрсетілген. Ұлттық экономиканың маңызды секторы ретінде Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың негізгі қағидаттары қаралған. АӨК субъектілерін мемлекеттік жеңілдікпен субсидиялауға және кредиттеуге ерекше назар аударылатын агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың әдістері мен нысандары талданған. Агроқұрылымдарда, аграрлық еңбек нарығында жұмыспен қамту саясатының кейбір аспектілері қозғалған. Зерттеу нәтижелері бойынша азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, инновациялық даму негізінде ішкі және сыртқы нарықтарда отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, кәсіпкерлік жүйесін кеңейту үшін қолайлы орта құру, саланың

Мемлекет ауыл шаруашылығы мен аграрлық секторды реттеуде маңызды рөл атқарады. Ауыл шаруашылығының дамыған елдерінің тәжірибесі АӨК саласындағы мемлекеттік саясат ауыл шаруашылығын дамыту үшін негізгі фактор болып табылатынын көрсетеді.

Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені ел экономикасында маңызды рөл атқарады. Агроөнеркәсіп кешенінің рөлі ұлттық ғана емес, әлемдік ауқымда да үздіксіз өсуде. Аграрлық сектордың, аграрлық өндірістің қарқынды дамуы елдің орнықты дамуын теңдестіреді, еңбек өнімділігін ұлғайтады және жалпы халықтың өмір сүру деңгейін арттыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Негізгі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін келесі зерттеу методологиясы қолданылды: аналитикалық фактілерді бақылау және жинау әдістері, статистикалық деректерді макроэкономикалық талдау әдісі, жүйелік, кешенді тәсіл және экономикалық зерттеулерді институционалдық талдау әдісі пайдаланылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізін мемлекеттік бағдарламалық құжаттар құрады, ал нақты 2017-2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, 2019 жылға осы бағдарламаны іске асыру туралы есеп, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми интернет-ресурсының құжаттары мен деректері, Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректері пайдаланылды.

Зерттеу фокусы аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың негізгі және перспективалық бағыттарын зерттеуге, аграрлық саланы дамытудың негізгі индикаторларын қарастыруға, агроөнеркәсіп кешені тұрақты дамуының негізгі мәселелерін талдауға шоғырландырылды. Зерттеу нәтижесі аграрлық саладағы іске асырылатын мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалар шеңберінде елдің аграрлық саясатын жүзеге асырудағы негізгі бағыттар мен басымдықтарды негіздеу, Қазақстанның АӨК дамытудың мемлекеттік саясатына сәйкес аграрлық секторды одан әрі дамыту мақсаттарын айқындау болып табылады.

Нәтижелер және оларды талқылау. Қазіргі уақытта көптеген экономикалық дамыған елдердің аграрлық саясатын қалыптастырудың бағыты әр түрлі субсидиялар, дотациялар мен жеңілдіктер арқылы аграрлық секторды мемлекеттік қолдау болып табылады. Сондай-ақ шаралар еліміздің аграрлық саясатының жүзеге асыруына

тиімді және белсенді қолданылады. Біздің мемлекет неғұрлым жеңілдетілген жағдай жасап, тіркеу рәсімдерін арзандатып, түрлі органдар мен құрылымдардың бақылау тексерулерінің регламенттік мерзімін, мерзімділігі мен реттілігін белгіледі.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы №767 қаулысымен «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Осы мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде іріктелген перспективалық іске асырылып жатқан және іске асырылуы жоспарланып отырған жобалар бойынша АӨК субъектілерін басымдық тәртіппен қаржыландыруды, соның ішінде субсидиялау мен несиелендіруді қамтамасыз ету бөлігінде толықтырулар енгізу жөніндегі ұсыныстарға бастама көтерді. АӨК мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аясында АӨК басымдық бағыттары бойынша ұзақ мерзімді салалық бағдарламалар қабылданды. Бұл - ет және сүт мал шаруашылығын, құс шаруашылығын, суармалы жердерді және т.б. дамыту бағдарламалары [1].

Агроөнеркәсіптік өндірісті мемлекеттік реттеудің негізгі міндеттері осы өндірісті тұрақтандыру және дамыту, Қазақстанның азық-түлік саласындағы қауіпсіздігін қамтамасыз ету, ел халқын азық-түлікпен қамтамасыз етуді жақсарту, ауыл шаруашылығы мен ұлттық экономиканың басқа да салалары арасындағы экономикалық әріптестікті қолдау, агроөнеркәсіптік өндіріс саласындағы тауар өндірушілерді жақындастыру болып табылады. Аграрлық саясат міндеттерінің бірі, біріншіден, бәсекеге қабілетті өнім өндіретін тиімді салаларды қолдау, екіншіден, елдің азық-түлік қауіпсіздігінің қажетті деңгейін қамтамасыз ететін ауыл шаруашылығы өнімдерінің басқа түрлерін өндіруді тұрақтандыру үшін жалпы экономикалық жағдайлар қалыптастыру болып табылады [2].

Аграрлық өндірісті тұрақтандыру жөніндегі іс-шаралар АӨК-ні мемлекеттік реттеудің түрлі әдістерін көздейді. Аграрлық секторды реттеуді елдің агроөнеркәсіп кешенінің барлық жүйесін ескере отырып, кешенді қарастыру қажет. Нарықтық экономикада аграрлық сала мемлекеттік реттеу мен нарықтық тетіктерді оңтайлы ұштас-тыруды талап етеді, бұл ауыл шаруашылығындағы және онымен байланысты салалардағы макро- және микроэкономикалық процестерге аграрлық саясаттың тәжірибесін тұрақтандыру мен жетілдіру теориясын өзірлеу қажеттілігін туғызады.

Тұтастай алғанда мемлекеттің экономикалық саясатын іске асыру барысында,

оның жеке алынған өңірлерінің аграрлық дамуы тұрғысынан, сондай-ақ басым экономикалық және демографиялық трендтерді ескере отырып, аграрлық саясатты қараған жөн [3].

Қазіргі уақытта Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – Бағдарлама) белсенді қарқынмен жүргізілуде. Мақалада авторлар осы Бағдарламаның 2019 жылғы іске асырылуына белгілі бір талдау жүргізіп, қол жеткізілген нәтижелер мен кейбір көрсеткіштерді қарастырды.

Қазіргі жағдайда АӨК және агроөнеркәсіп өндірістің ауқымынан, оның жетілуі мен жұмыс істеу тиімділігіне көп жағдайда халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және тұтастай алғанда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәуелді болады. Қазақстанда ауыл шаруашылығы саласын қолдау, атап айтқанда аграрлық өнімдердің отандық өндірісін дамыту, аграрлық азық-түлік нарықтарын дамыту, ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді (АШТӨ) мемлекеттік қолдау мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Барлық дамыған елдерде ауыл шаруашылығын мемлекет едәуір дәрежеде қолдайды. Ұлттық экономиканың бұл саласы нарыққа және бәсекелестікке бейімделу деңгейі өте төмен, әлсіз дәрежеде. Аграрлық азық-түлік саясаты тұрғысынан мемлекеттік басқару және субъектілерді азық-түлік өндіру үшін де ресурстарды қамтамасыз ету үшін де ұдайы өндіру процесі кезеңдерінде барлық деңгейдегі экономикалық міндеттердің, функциялар мен салалардың елеулі бөлігін іске асыру негізінде қалыптастырылады. Аграрлық саясат мемлекеттің экономикалық саясатының ажырамас бөлігі, өнеркәсіптік саясатпен, бюджеттік және салық саясатымен, ақшанесие, әлеуметтік, инновациялық саясатпен және елдің бірыңғай экономикалық саясатының басқа да құрамдас бөліктерімен қатар болып жүзеге асырылады [4].

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің (бұдан әрі – ҚР АШМ) соңғы мәліметтері бойынша жалпы ауыл шаруашылығы өнімінің көлемі 2019 жылы 0,9%-ға артып, 5,2 трлн.теңгені құрады. Сонымен қатар, мал шаруашылығы өнімдерін өндіру 4,0%-ға өсті, ал өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру 1,7%-ға төмендеді. 2019 жылы аграрлық салаға 501,6 млрд.теңге инвестициялар тартылды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 41%-ға артық (2018 жылы – 395,6 млрд. теңге). 2019 жылдың қорытындысы бойынша ауыл

шаруашылығындағы еңбек өнімділігі 2,4 млн теңгені құрады, бұл 2018 жылғы деңгейден 14%-ға артық.

ҚР АШМ атап өткендей, ауыл шаруашылығы өнімдерінің өнімділігі мен сапалық көрсеткіштеріне әсер ететін негізгі факторлар жоғары өнімді тұқымдарды пайдалана отырып, агротехнологияларды сақтау, минералдық тыңайтқыштарды енгізу, сондай-ақ машина-трактор паркін жаңарту болып табылады. Бұл бағытта министрлік жүйелі жұмыс жүргізуде [5].

Ауыл шаруашылығы министрі С.К.Омаров 2020 жылғы 4 айдағы «АӨК қорытындысы: қуаттылығын арттыру, дақылдар алқабын ұлғайту және цифрландыру» есеп беру кездесуінде 2019 жылғы агроөнеркәсіп кешенінің қорытындысы, сондай-ақ 2020 жылдың 4 айындағы саланың даму көрсеткіштері туралы баяндады. Жалпы, өткен жылы ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі 0,9%-ға артып, 5,2 трлн. теңгені құрады. Бұл ретте ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру 4%-ға ұлғайды, ал ауа райының қолайсыздығына байланысты өсімдік шаруашылығы өнімдерінің өндірісі 1,7%-ға төмендеді. 2019 жылы салаға 501,6 млрд. теңге инвестиция тартылды, бұл өткен жылғы деңгейден 41%-ға артық. Ауыл шаруашылығының өнімділігі 2019 жылдың қорытындысы бойынша бір жұмыспен қамтылушыға шаққанда 2,4 млн теңгені құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 14%-ға артық.

2019 жылы өнімділігі жоғары дақылдардың алқаптарын ұлғайту мақсатында егіс айналымын сақтауды ескере отырып, майлы және бұршақты дақылдар егісі ұлғайтылды, мысалы, зығыр 18,2%-ға, соя 10,7%-ға, сондай-ақ бақша көкөністері 4,7%-ға. Өрараптандыруды жүргізу нәтижесінде бидай алқабы дара дақыл егісі ретінде 11,3 млн га қысқартылды [6].

Сыртқы қауіп-қатерлердің салдарын тегістеу үшін мемлекет дағдарысқа қарсы шаралар пакетін 5,9 трлн. теңгеге іске асырылады, және бұл қаражат шағын және орта бизнесті, АӨК-ті қолдауға, инфрақұрылымды дамытуға, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге, сондай-ақ халықтың табысын төмендетуге жол бермеуге бағытталған. Үкімет АӨК және агроөнеркәсіптік өндірісті белсенді қолдайды және қаржыландыруды Үкімет бюджет қаражаты арқылы, Қазақстан Республикасы субъектілерінің бюджеттері және бюджеттен тыс көздер есебінен жүзеге асырады.

Агроөнеркәсіп салаларын тұрақты дамыту мен мемлекеттік реттеудің негізгі міндеттері ретінде төмендегідей болып табылады:

- елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- қалыптасқан әлемдік үрдістерді және тұтастай алғанда аграрлық сектордың қолда бар әлеуетін ескере отырып, АӨК-ні ұлттық экономиканың аса жоғары табысты саласына айналдыру;

- тікелей агроөнеркәсіптік өндірістің өнімділігін, бәсекеге қабілеттілігін және кірістілігін арттыру;

- аграрлық өнім нарықтарын реттеу және ауыл шаруашылығы мен экономиканың басқа да салалары арасындағы экономикалық тепе-теңдікті қолдау және т.б. [7].

Біздің еліміздегі аграрлық саланы қолдау барысында қазіргі уақытта осындай міндеттер маңызды деп ойлаймыз:

- мемлекеттік аграрлық саясаттың ба-сым бағыты ретінде ауылдар, кенттер, тұтастай алғанда ауылдық аумақтар тұрғындарының өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыру;

- ауылдық аумақтарында ұтымды жұмыспен қамтуды дамыту және ынталандыру, аграрлық секторында еңбек ресурстарының нәтижелі жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету, ауыл халқын жұмыспен қамтуды мемлекеттік қолдау;

- өнімді экспортқа шығаратын ауыл шаруашылығы секторларында, яғни экспортқа бағдарланған өндірістерге күш-жігерді шоғырландыру, сондай-ақ аграрлық өндірістің импортты алмастыратын түрлерін қолдау;

- АӨК мен ауыл шаруашылығын барлық деңгейде жүйелі мемлекеттік қолдау үшін одан әрі шаралар қолдану.

Ауыл шаруашылығы мен аграрлық секторды мемлекеттік қолдау қазір Қазақстанда қаржылық көмектің бірнеше арнасы арқылы іске асырылады және осы бағытта «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ (бұдан әрі – Холдинг) жетекші рөл атқарады. Ол инфрақұрылымдық инвестор және қажет ететін ұзақ мерзімді міндеттемелер және несиелеу ауыл шаруашылығы өндірушілері үшін қаржыландыру көзі ретінде елдің ауыл шаруашылығы секторын дамыту үшін қажет әрекет етеді.

2016 жылғы 29 желтоқсандағы №919 Үкімет қаулысымен «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы» (бұдан әрі – «Еңбек» бағдарламасы) бекітілді. Бағдарламаның мақсаты – халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту.

«Еңбек» бағдарламасын іске асырудың негізгі міндеттерін атайық:

- ♦ еңбек нарығының қажеттілігін ескере отырып, техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлау;

- ♦ еңбек нарығында сұранысқа ие біліктіліктер мен дағдылар бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқыту;

- ♦ «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») жобасы шеңберінде кадрлар даярлау;

- ♦ еңбек ресурстарын және қысқартылатын жұмыскерлерді қайта даярлау;

- ♦ «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту;

- ♦ ауылдық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда микрокредит беруді кеңейту;

- ♦ ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда берілетін кредиттерді/микрокредиттерді кепілдендіру және т.б. [8].

Аграрлық сектордағы жұмыспен қамтуды мемлекеттік қолдау маңызды және басым мәселелерінің бірі болып табылады. «Еңбек» бағдарламасы әлбетте макроэкономикалық және әлеуметтік өте маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасы АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және «Еңбек» бағдарламасы шеңберінде «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ компаниялар тобының оларды қаржыландыруы үшін басым бағыттарды іске асыру жоспарында көрсеткіштердің орындалуын мынадай қағидаттар бойынша бекітілді:

- Холдинг Қазақстан Республикасының АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде басым бағыттарды іске асыру үшін ресурстарды тарту бойынша іс-шараларды жүргізуде;

- бірқатар басым бағыттар бойынша индикативті көрсеткіштерді бекіту Холдингітің қаржы және еңбек ресурстарын барынша шоғырландыруды қамтамасыз ету үшін қажет;

- Холдинг басым бағыттар шеңберінде, оның ішінде қаржы институттарын (кредиттік серіктестіктер, микрокредиттік ұйымдар, екінші деңгейдегі банктер және лизингтік компаниялар) қорландыру жолымен қаржыландыруды жүзеге асырады.

«ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингіне келесі маңызды бағыттар бекітілді:

– кооперативтерді, жеке қосалқы шаруашылықтарды, шаруа және фермер қожалықтарын, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру мен қайта өңдеуге жеке кәсіпкерлерді қаржыландыру;

– жаңа кәсіпорындар құруға, жұмыс істеп тұрғандарын жаңғыртуға, кеңейтуге инвестициялық жобаларды қаржыландыру;

– шағын және орта бизнес субъектілерін қаржыландыру.

Аграрлық саясатты іске асырудағы өзекті мәселелердің бірі – бұл әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына рұқсат етілген бағаларды реттеу және шектерде ұстау болып табылады. Қазақстан Республикасының Үкіметі әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының тізбесін бекітеді. Бүгінде әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдерінің тізіміне (ұн, нан, макарон, қарақұмық, күріш, картоп, сәбіз, пияз, қырыққабат, қант, күнбағыс майы мен сары май, сиыр және тауық еті, сүт, айран, жұмыртқа, тұз, сүзбе) 19 азық-түлік өнімі кіреді. 2019 жылдың 9 айында осы тауарлардың бағасы 0,7%-ға өскен [қараңыз 6].

Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлардың бөлшек сауда бағаларының шекті мәндерін, оларға шекті рұқсат етілген бөлшек сауда бағаларының мөлшерін жергілікті атқарушы органдар бекітеді. Бағалардың негізсіз өсуіне жол бермеу, инфляцияны рұқсат етілген шектерде ұстап тұру және оған дейін сауда қызметі субъектісі осы аталған тауарларға бөлшек сауда бағаларын айқындауға құқылы елде макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында белгіленетін бөлшек сауда бағаларының рұқсат етілген деңгейі әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлар бөлшек сауда бағаларының шекті мәні болып табылады.

Жалпы айтқанда, Ауыл шаруашылығы министрлігі және облыстар мен Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдіктері әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының бағаларын тұрақтандыру мақсатында нақты шаралар қабылдап жатыр. Өңірлерде азық-түлік тауарларының өңірлік тұрақтандыру қорларын қалыптастыру жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметінше, «Қаз Агро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ 2019 жылы өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру және қайта өңдеу бойынша жаңа жобалар қаржыландырылды, мысалы өсімдік шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу, жылыжай, көкөніс және астық сақтау қоймалары құрылысы, қарқынды бақтар салу сияқты жобалардың жалпы сомасы

230,8 млрд.теңгені құрады. Ауыл шаруашылығын қаржыландыруға екінші деңгейдегі банктерді тарту үшін, оның ішінде «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы бойынша АӨК басым салалары бойынша займдарды кепілдендірудің жаңа құралы әзірленді.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру туралы негізгі мақсаттар мен индикаторларға қол жеткізу бойынша Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Есебінде келесі нәтижелер атап өтілді:

♦ «Инвестициялық салымдар кезінде АӨК субъектілері шеккен шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 9 821 өтінімі субсидияланды, игеру 100 %-ды құрайды;

♦ «АӨК субъектілерін қаржылық сауықтыру бағыты шеңберінде кредиттік және лизингтік міндеттемелер бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 167 өтінімі субсидияланды, игеру 100%-ы құрайды;

♦ «АӨК субъектілерін кредиттеу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы малдарын, техника мен технологиялық жабдықтарды сатып алуға лизинг кезінде сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау» мәселесі бойынша 2018 жылы нысаналы трансферттер есебінен АӨК субъектілерінің 19918 өтінімі субсидияланды, игеру 100 %-ды құрайды;

♦ «Өткізу нарықтарының қолжетімділігін қамтамасыз ету және өнім экспортын дамыту» мәселесі бойынша негізгі іс-шаралардың бірі кедергілерді алып тастау және сыртқы нарықтарды ашу, сондай-ақ АӨК отандық өнімдерін ілгерілету үшін трансұлттық компаниялар (ТҰК) және зәкірлі инвесторларды тарту бойынша шаралар қабылдау болып табылады;

♦ «Инвестициялық бағдарламалар шеңберінде (жүйелік негізде) экспорттық әлеуеті бар өнімдердің басым түрлері бойынша нарықтардың құрылымын зерделеу» мәселесі бойынша экспорттық нарықтарға, импорттаушы-елдердің өнімдер мен талаптарына талдау жүргізілді, соның ішінде - ЕАЭО елдері, ЕО, Иран, ҚХР, БАӘ, Ауғанстан, Бельгия, Болгария, Ұлыбритания, Германия, Гонконг, Израиль, Үндістан, Кувейт, Латвия, Литва, Моңғолия, Словакия, АҚШ, Тәжікстан, Тайланд, Түркия, Өзбекстан, Финляндия, Чехия, Жапония елдерінің, сондай-ақ басымдық экспорттық

нарықтардың және АӨК өнімдерінің 53 түрлерінің тізілімі әзірленді [қараңыз 5].

Қазіргі уақытта қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімдері экспорттау географиясы былайша 2019 жылы әлемнің 72 еліне экспортталды.

Біздің ойымызша, Қазақстанда ауыл шаруашылығын тұрақты дамытуда өзекті мәселелерінің бірі ауыл халқының, әсіресе ауыл жастарының қалаларға және облыс орталықтарына тұрақты көші-қоны, ауылдық аумақтар есебінен өсу және шағын ауылдық аумақтардан белсенді әлеуметтік өмір мен іскерлік белсенділіктің «құлдырауы» болып табылады.

Аграрлық секторын дамытудың жоғарыда көрсетілген және басқа да мәселелерді шешу үшін қазіргі уақытта әлеуметтік-экономикалық жағдай осындай факторлармен тығыз байланысты:

– ауыл шаруашылығы кооперативтерін, ауыл шаруашылығы бірліктерін дамыту, олардың іскерлік белсенділігін арттыру;

– АӨК кешен салаларын одан әрі белсенді мемлекеттік қолдау;

– ауыл тұрғындарын нәтижелі жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру мәселелерін шешу;

– ауылдық аумақтарда жұмыссыз халықты жұмысқа орналастыруға көмек көрсету және осы мақсаттар үшін жеке орта, ірі шаруашылықтарды, кәсіпкерлерді тарта отырып жұмыспен қамту;

– жұмыссыз ауылдық тұрғындарды мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде кәсіпкерлік оқытуға белсенді тарту, біліктілікті арттыру [9].

Біздің пікірімізше, осы шаралардың барлығы ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыру үшін қажетті және маңызды жағдайлар болып саналады.

Қазіргі уақытта аграрлық секторын қолдауда ауылдық аумақтарды дамыту үлкен рөл атқарады. Ауылдық аумақтарды дамыту саясатының объектісі ауылдық аумақтарды және олардың әлеуетін орнықты дамыту жағдайларын жасау жөніндегі, оның ішінде урбандалған аумақ-тарда өмір сүру сапасымен алшақтықты қысқарта отырып, ауыл халқының өмір сүру сапасының жоғары деңгейін қалыптастыру, демографиялық дамудың оң көрсеткіш-теріне жағдай жасау (ауыл халқының табиғи және көші-қон өсімі, бала тууды арттыру, ауыл халқының өмір сүру деңгейін арттыру және т.б.) жөніндегі процестер болып табылады. Ауыл халқы үшін өнімді жұмыспен қамту жағдайларын жасау, ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымын дамыту және қолайлы экологиялық ортаны қорғау және ауыл аумақтарындағы

өмірді абаттандыру ерекше маңызды болып табылады [10].

Аграрлық секторды мемлекеттік қолдау тетігін іске асыруда ұзақ мерзімді бағдарламаларды жүзеге асырылуы үлкен рөл атқарады. Елдің аграрлық саласын дамытудың ұзақ мерзімді салалық бағдарламалары 2027 жылға дейін әзірленген және жоғарыда аталған АӨК-нің жеті саласын одан әрі дамытуды қамтиды.

Дағдарысқа қарсы шаралар аясында Мемлекет басшысы қазақстандық фермерлерге көктемгі егіс жұмыстарына қосымша қаржылық көмекті «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасына енгізуді тапсырды. Қорлар тегін емес, бірақ жеңіл жағдайда беріледі. Фермерлер үшін 100 миллиард теңге 6%-ға ғана қарастырылған. Қаржыландыру «Аграрлық несие корпорациясы» «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі АҚ және екінші деңгейлі банктер арқылы жүзеге асырылады [қараңыз 5].

Қазақстан Республикасының 2021-2025 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес экономикалық саясаттың басымдықтарын ескере отырып, орта мерзімді болашаққа жоспарлар экономикалық белсенділіктің өсуінің қозғаушы күші өңдеу салалары, АӨК және сервистік экономика болады.

2021 жылға арналған республикалық бюджетте шығыстардың жаңа келесі бадамалары көзделген:

• «Ауыл – Ел бесігі» арнайы жобасын іске асыру;

• «Жұмыспен қамту жол картасы 2020» арнайы бағдарламасын жүзеге асыру;

• агроөнеркәсіп кешені субъектілерін субсидиялау;

• «Бизнестің Жол Картасы – 2025» бойынша субсидиялау және кепілдік беру;

• «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын қаржыландыруды ұлғайту [11].

Нарықтардың сұранысқа ие бәсекеге қабілетті өнімдерді өндіруді қамтамасыз ете отырып, АӨК дамыту мемлекеттік бағдарламасын одан әрі іске асыру ауыл шаруашылығы өнімдерін шығаруға қолайлы әсер етеді.

Тұжырымдар. 1. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік саясаты еңбек өнімділігін арттыру және қайта өңделген ауыл шаруашылығы өнімін экспорттау жолымен аграрлық саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде іске асырылатын болады.

2. Аграрлық сектор өндірістің тұрақты өсу көрсеткіштерімен сипатталады, бұл туралы 2019 жылғы қаңтар-желтоқсанда ауыл шаруашылығының жалпы өнімі өн-

дірісінің көлемі 2018 жылғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда 0,9%-ға артып, 5 216,5 млрд. теңгені құрады. Сонымен қатар мал шаруашылығы өнімдерін өндіру 4,0%-ға өсті, өсімдік шаруашылығы 1,7%-ға төмендеді.

3. Қазіргі уақытта Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені (АӨК) ұлттық экономиканың маңызды, стратегиялық және дамушы салаларының бірі болып табылады. Мемлекет аграрлық секторда қолайлы инвестициялық ахуалды қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді қолдау, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдай жасау, аграрлық субъектілердің қаржылық жағдайын жақсарту, сондай-ақ жер қатынастарын дамыту және ауылдық аумақтардың әлеуметтік саласын жақсарту үшін барлық қажетті қадамдар жасауда [12].

4. Қазақстанның бірқатар өңірлері экономикасының аграрлық салаларды басым дамыту бағытындағы құрылымдық қайта құрулары ауылдың еңбек әлеуетінің ұдайы өндіру процесінің маңыздылығын жаңа деңгейге көтереді. Осыған байланысты ішкі көші-қон процестерін зерделеу, тиімді реттеу, оларды айқындайтын ауқымдар мен факторларды талдау, ішкі көші-қонның аграрлық сектордағы жұмыспен қамтылумен өзара байланысын негіздеу аса өзекті болып табылады.

5. Аграрлық секторы елдің ұлттық экономикасында, азық-түлік қауіпсіздігі мен азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етуде елеулі рөл атқарады. Қазақстанда үкімет агроөнеркәсіптік кешенді және ауыл шаруашылығының барлық салаларын дамытуды мемлекеттік қолдаудың кең ауқымды шараларын іске асыруда. Қазақстанның аграрлық саясатын іске асыруда орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламалар үлкен рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі

1 «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы №767 қаулысы [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – 2020. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000767> (қаралған күні: 25.07.2020 ж.).

2 Джусибалиева, А.К. Agrarian sector of Kazakhstan in the system of national economy // А.К. Джусибалиева, Х.Н. Мурсалова // Problems of AgriMarket. – 2017.- №2.- P.50-58.

3 Джусибалиева, А.К. Аграрная политика: оқу құралы / А.К. Джусибалиева. – Астана: С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ, 2016. – 157 б.

4 Муравьева, М.В. Аграрлық саясат: оқу құралы / М.В. Муравьева. – Саратов: ООО «Центр социальных агроинноваций СГАУ», 2017. – 85 б.

5 «5 жыл ішінде агроөнеркәсіп субсидиялары триллион теңгеден асты – ҚР АШМ» [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми интернет-ресурсы. – 2020. – URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/za-5-let-subsidirovanie-agroproma-prevyshilo-trillion-tenge-msh-rk?lang=ru> (қаралған күні: 25.07.2020).

6 «2020 жылғы 4 айдағы АӨК қорытындысы: қуаттылығын арттыру, дақылдар алқабын ұлғайту және цифрландыру» [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы.- 2020.- URL: <http://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuattylygyn-arttyru-dakyl-daralkabyn-ulgaytu-zhane-cifrlandyru-355029> (қаралған күні: 24.07.2020).

7 Долгов, В.С. Экономика сельского хозяйства: учебник для вузов / В.С. Долгов. – Санкт-Петербург: Лань, 2019. – 124 с.

8 Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» бағдарламасы // Егемен Қазақстан.– 2017.– №7(28988), 12 қантар.

9 Джусибалиева, А.К. Механизмы государственной поддержки аграрного сектора в Казахстане // А.К.Джусибалиева, Б.Муталипқызы, С.Т.Окутаева // Экономика и статистика. – 2017. – №1. – С. 67-77.

10 Симагин, Ю.А. Территориальная организация населения и хозяйства: учебное пособие / Ю.А. Симагин. – М.: Инфра-М, 2018. – С.72-74.

11 «Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының 2021-2025 жылдарға арналған болжамы» // Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің ресми интернет-ресурсы. – [Электрондық ресурс]. – 2020. – URL:<http://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/38445?lang=ru> (қаралған күні: 27.07.2020).

12 Джусибалиева, А.К. Food industry of Kazakhstan in the EAEU // А.К. Джусибалиева, Г.И. Ахметова, Ж. Атанязов // Problems of AgriMarket. – 2019. – №4. –P. 134-141.

References

1. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 16, 2018 № 766 "On approval of the State Program of Regional Development until 2020" [Electronic resource] // Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan. - 2020.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/eng/docs/P1800000767> (date of access: 25.07.2020).

2 Dzhusibalieva, A.K.K. Agrarian sector of Kazakhstan in the system of national economy // A.K. Джусибалиева, X.H. Мурсалова // Problems of AgriMarket. - 2017. – №2.- P.50-58.

3 Dzhusibalieva, A.K. Agrarian policy: textbook / Dzhusibalieva, A.K. - Astana: S. Seifullin KATU, 2016. - 157 p.

4 Muravyeva, M.V. Agricultural policy: textbook / M.V. Ants. - Saratov: LLC "Center of social agri-innovations SSAU", 2017. - 85 p.

5 "Agricultural subsidies for more than billion tenge for 5 years - Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan" [Electronic resource] // Official website of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan. - 2020. - URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/za-5-let-subsi-dirovanie-agroproma-prevysilo-trillion-tenge-msh-rk?lang=ru> (date of access: 25.07.2020).

6 "Results of agribusiness for 4 months of 2020: capacity building, increase in area and digitization of crops" [Electronic resource] // Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. - 2020. - URL: [http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-](http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkaby-n-cifrlandyru-355029)

[ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkaby-n-cifrlandyru-355029](http://www.primeminister.kz/en/news/reviews/2020-zhylgy-4-aydagy-aok-korytyndysy-kuatty-ly-gyn-arttyru-dakyldar-alkaby-n-cifrlandyru-355029) (date of access: 24.07.2020).

7 Dolgov, V.S. Agricultural Economics: a textbook for universities / V.S. Dolgov. - St. Petersburg: Lan, 2019. – 124 p.

8 "Labor" program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 // Egemen Kazakhstan. - 2017. - №7 (28988), 12 January.

9 Dzhusibalieva, A.K. Mechanisms of public support for agricultural sector in Kazakhstan // A.K. Dzhusibalieva, B. Mutalipkyzy, S. T. Okutayeva // Economics and Statistics. - 2017. - No. 1. - P. 67-77.

10 Simagin, Yu.A. Territorial organization of population and economy: textbook / Yu.A. Simagin. - M.: Infra-M, 2018. – P.72-74.

11 "Forecast of socio-economic development of Kazakhstan for 2021-2025" // Official website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. - [Electronic resource]. - 2020. - URL: <http://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/38445?Lang=ru> (date of access: 27.07.2020).

Информация об авторах:

Байкадамов Нуркен Турарович, кандидат экономических наук, Костанайский социально-технический университет им. академика З. Алдамжар, Костанай, Казахстан, Nurken66kst@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6965-6006>

Жакупова Бакытгуль Абдрашитовна, кандидат экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актюбинск, Казахстан, zhakupova75@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1419-5625>

Кельбетова Сандигуль Жулдыбаевна, магистр экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, Актюбинск, Казахстан, kelbetovasandigul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4045-6171>